
DE SLAAPPLAATS VAN DE KLEINE RIETGANS (*ANSER BRACHYRHYNCHUS*) IN FRIESLAND

Jules Philippona

Inleiding

Sinds de winter van 1956/57 komt de kleine rietgans algemeen voor in het zuidwesten van Friesland (Den Daas, 1963). Het is zeker, dat daarvan vóór genoemde winter geen sprake was. De meeste kleine rietganzen zijn te vinden in een gebied, dat ongeveer wordt begrensd door de volgende plaatsen: Makkum, Bolsward, Sneek, Langweer, Spannenburg, Tacoziyl, Steile Bank, Laaksum, Warns, Hindeloopen en Makkum. In de jaren zestig waren troepen kleine rietganzen soms te zien in de ganzenpleisterplaatsen onder Beetsterzwaag, Oldeboorn en Akmarijp. In de allerlaatste jaren komt de soort ook voor in Gaasterland en aansluitende delen van Lemsterland.

Sinds februari 1958 zijn door de schrijver in zuidwest-Friesland regelmatig waarnemingen verricht om een indruk te verkrijgen van de aantallen kleine rietganzen, het gebruik van voedselterreinen en slaappleaatsen. In dit artikeltje zijn alleen de gegevens verwerkt, die betrekking hebben op de slaappleaatsen in het gebied. De waarnemingen zijn meestal gedaan tijdens de ochtend- en de avondtrek. Andere gegevens werden overdag, in de avond of nacht verzameld. De waarnemingen omvatten de periode van februari 1958 tot januari 1977.

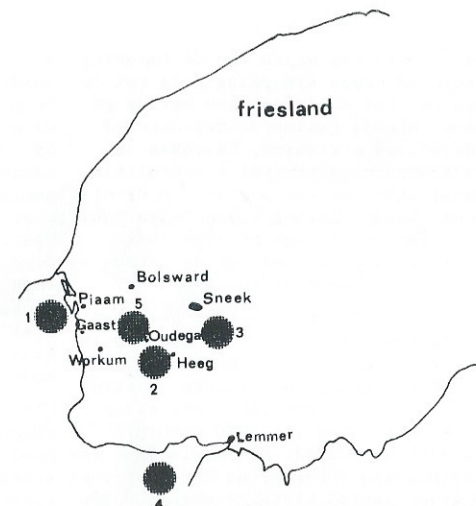
De herkomst en de aantallen van de kleine rietgans

De kleine rietganzen, die in Nederland overwinteren, behoren tot een populatie die op Spitsbergen broedt. Deze groep bestaat volgens de tellingen in Denemarken uit 15.000 tot 18.000 vogels (Fog, 1971 en in litt.). Een deel van deze populatie brengt de herfst en de eerste helft (soms ook de tweede helft) van de winter in Friesland door. Het maximum aantal kleine rietganzen heeft in de loop der jaren geschommeld tussen 5.000 en 13.000. Dit houdt in, dat regelmatig 30 tot 75% van de totale Spitsbergen broedpopulatie in een winterkwartier van beperkte omvang te vinden is. Het aantal kleine rietganzen, dat op een bepaalde slaappleaats overnacht, kan sterk variëren en hangt ondermeer af van de mate van concentratie, die de ganzen vertonen. Soms overnachten alle kleine rietganzen op één slaappleaats, zodat het aantal daar dan tot boven de 10.000 kan oplopen, soms hebben de ganzen zich over twee of meer slaappleaatsen verdeeld, waardoor het aantal per slaappleaats aanmerkelijk kleiner is.

De slaappleaatsen en het gebruik daarvan

De kleine rietgans heeft dezelfde gewoonten t.a.v. het gebruik van slaappleaatsen als enige verwante soorten

Figuur 1: Slaappleaatsen van de kleine rietganzen in Friesland.

- 1 IJsselmeer tussen Piaam en Gaast
- 2 Idzegaasterpoel
- 3 Witte en Zwarte Brekken
- 4 Steile Bank (IJsselmeer)
- 5 Oudegaaster Brekken

zoals de kolgans en de rietgans. Het overnachten vindt in de meeste gevallen plaats op water, dat ondiep kan zijn, zodat ganzen er gemakkelijk in kunnen staan of wat dieper is, met het gevolg dat de vogels op de slaappleaats drijven. De slaappleaats kan echter ook uit droge grond bestaan, zoals een zandbank in een groot water, terwijl ook delen van de voedselterreinen, als slaappleaats benut kunnen worden. Op een kaartje (figuur 1) zijn de slaappleaatsen aangegeven, die voor de kleine rietgans van belang zijn. In tabel 1 worden over die slaappleaatsen enige bijzonderheden kort samengevat. Over de belangrijkste slaappleaatsen volgen hieronder een aantal nadere bijzonderheden. Een moeilijkheid bij de interpretatie van het materiaal is het kleine aantal gegevens. Over negentien winters zijn slechts 95 positieve waarnemingen bekend. Daarnaast werden slaappleaatsen ook nog enige tientallen malen bezocht, zonder dat daar kleine rietganzen werden aangetroffen. De schrijver meent toch wel enige voorzichtige conclusies te mogen trekken. Het IJsselmeer in de buurt van Gaast en Piaam is de enige slaappleaats die van het begin af aan tot heden, regelmatig door grote aantallen kleine rietganzen

werd gebruikt. Afgezien van perioden met sterke opwaaiing door harde wind uit het westen, is een deel van de kustzone hier zo ondiep, dat de kleine rietganzen de nacht kunnen doorbrengen in zeer ondiep water of op droogvallende platen. Het kustgebied tussen beide genoemde plaatsen, is ook daarom zo gunstig, omdat er niet gejaagd wordt. Uit talloze waarnemingen is wel gebleken, dat wanneer de ganzen in het westelijk deel van het verspreidingsgebied fourageren, zij vrijwel steeds afkomstig zijn van deze slaappleaats.

In 1963/64 werd voor het eerst vastgesteld dat kleine rietganzen de Idzegaasterpoel bezochten, om er de nacht door te brengen. Een aantal jaren was deze kleine slaappleaats misschien van even groot belang als de vorige. Maar geleidelijk liep het bezoek weer terug. Zover bekend komen de ganzen de laatste jaren weinig meer op de poel. De laatste positieve waarneming is van 1974/75.

Inmiddels namen de kleine rietganzen vanaf 1964/65 een derde slaappleaats in gebruik. Deze bestaat uit eilanden (zomerpolders en boezemland) aan de Witte en de Zwarte Brekken. De eilanden worden door het omringende water

op doeltreffende wijze van de omgeving geïsoleerd. Deze slaapplek is tot op heden van het allergrootste belang gebleven. Als de ganzen midden oktober in Friesland arriveren, bezoeken ze deze slaapplek vrijwel onmiddellijk. Meestal staat er dan nog vee op de eilanden. Later als het laaggelegen land door regenval en hoge boezemstanden, plas en dras staat, slapen de ganzen hier eveneens veelvuldig.

In december 1972 werden voor het eerst grotere aantallen kleine rietganzen in Gaasterland gezien. Dat betekende, dat de vogels mogelijk de naburige Steile Bank in dezelfde gemeente, als slaapplek gebruikten. In 1976 werd dit vermoeden bevestigd. De Steile Bank was in de maanden november en december voor een groot aantal kleine rietganzen één van de slaappleken.

In de loop der jaren bleken groepen kleine rietganzen de nacht op een voedselterrein door te brengen. Verschillende keren werd dit ontdekt, doordat in de vroege ochtend, ruim voor de tijd van de verwachte ochtendtrek, al kleine rietganzen op het land werden aangetroffen. Maar ook avond- en nachtwaarnemingen toonden aan, dat het bekende patroon van dag- en nachtritme, niet zo vaststaand was, als wel werd aangenomen.

Het overnachten van ganzen op het land is wel vaker vastgesteld en beschreven. Kuyken (1975/76) die een intensieve studie maakte van de kol- en kleine rietganzen bij Damme in België, stelt al sinds jaren vast, dat vanuit deze pleisterplaats geen avondtrek naar één of andere specifieke slaapplek wordt ondernomen. De ganzen blijven eenvoudig in het terrein aanwezig. Soms blijven ganzen met maanlicht op het land (Philippona, 1972).

Ze zouden dan de kans hebben om ook in de nacht te fourageren. Feitelijk is hierover weinig bekend. Vraagpunten zijn bijvoorbeeld of de ganzen de gehele nacht op het voedselterrein doorbrengen en zo ja, hoe lang ze daadwerkelijk bezig zijn met fourageren.

Wat betreft de kleine rietganzen in zuidwest-Friesland het volgende: In de loop der jaren zijn 17 maal kleinere of grotere troepen in de avond, de nacht of vroege ochtend op een voedselgebied aangetroffen. Tijdens 10 van deze waarnemingen stond de maan boven de horizon, maar was slechts twee keer goed zichtbaar. Acht maal werd het maanlicht door bewolking in meerdere of mindere mate onderschept. Het blijkt dus dat kleine rietganzen onder verschillende lichtomstandigheden tijdens het nachtelijk duister op een voedselterrein, aanwezig kunnen zijn.

Uit waarnemingen in diverse gebieden (Damme en zuidwest-Friesland bijvoorbeeld) blijkt dus dat een scherpe scheiding tussen fourageertreinen en slaapplek niet altijd mogelijk is. De functies kunnen elkaar dus overlappen, temeer daar op slaappleken, zoals op de eilanden aan de Brekken, soms gefourageerd wordt.

We moeten ons afvragen, waarom ganzen toch in de meeste gevallen, tijdens de avondschemering het voedselgebied verlaten. Het lijkt wel zeker te zijn, dat overnachten op het land, in complete duisternis, in veel gebieden gevaren oplevert. In de Dobrogea (Roemenië), waar studie werd gemaakt van het voorkomen van kol- en roodhalsganzen, zijn herhaaldelijk vossen waargenomen, overdag ook in de buurt van ganzentropen. Een slaapplek biedt ongetwijfeld verhoogde veiligheid. Daarnaast is water voor ganzen van belang om er te baden en te drinken. In principe kan dat echter ook dikwijls op het fourageertreinen gebeuren, in sloten, vaarten of plassen. Dit is in Nederland talloze malen waargenomen.

De ochtendtrek vanaf en de avondtrek naar de slaapplek heeft dezelfde kenmerken als reeds eerder werden beschreven voor de kolgans (Philippona, 1972). Beide vormen van trek kunnen massaal verlopen en duren dan kort, maar beslaan vaak een langere periode, als vele kleine groepjes aan de trek deelnemen. De trekduur varieert zo van minimaal enige minuten, tot meer dan een uur. Het is van belang dat de kleine rietganzen in de loop der jaren verschillende keren nieuwe slaappleken in gebruik heeft genomen. Toch lijkt de soort minder flexibel (om het maar zo te noemen) dan bijvoorbeeld de kolgans en de rietganzen. Opvallend is vooral hoe weinig de kleine rietganzen in ons land buiten zuidwest-Friesland in wat grotere aantallen wordt gezien.

De ontwikkeling van het slaapplekgebruik in 1976 was bijzonder interessant. Voor zover uit de gegevens kan worden afgeleid, sliepen alle kleine rietganzen in de eerste weken na de aankomst

in de maand oktober, op de eilanden aan de Brekken en op het IJsselmeer bij Gaast en Piaam. Vervolgens betrok een flinke groep (max. 5.000 ex.) de Steile Bank in Gaasterland. Omstreeks half december werden honderden kleine rietganzen aangetroffen op een slaapplek bij het Slotermeer. De ganzen verbleven hier op een weiland, waar door de regen een plas van circa 2½ ha. was ontstaan. Na de kerstdagen en ook later bleken er op de Steile Bank geen kleine rietganzen meer te slapen.

De veiligstelling van de slaappleken

De positie van de kleine rietganzen is wat de rust en veiligheid op de slaappleken betreft momenteel gunstig. Helaas kan dat niet geheel gezegd worden van de voedselterreinen. Wel is nu sinds november 1976 de jacht op de kleine rietganzen gesloten, maar van de kant van de landbouw neemt de weerstand tegen het verblijf van de kleine riet-

Tabel 1: Slaapplaats van de kleine rietgans in zuidwest-Friesland 1958-1959 t/m 1976-1977

	IJsselmeer	Idzegaasterpoel	Eilanden bij Brekken	Steile Bank	Oudegaaster Brekken	Land
gemeente	1	2	3	4	5	6
ligging	Wonseradeel	Wymritse- radeel	Wymritse- radeel	Gaasterland	Wymritse- radeel	verschillende
oppervlakte	Bij Gaast en Piaam	Tussen Heeg en Oudega	4 km. ZZO van Sneek	3 km. ZO van Oudemirdum	W. van Oudega	
type	100-en ha.	100 ha.	110 ha.	wisselend, vaak enige 10-tallen ha.	200 ha.	
jaren van gebruik	ondiepten en banken in groot water achter rietzone	meer met rietzoom	grasland, droog, dras of overstromd	zandbank in groot water	meer met rietzoom	grasland, meestal droog, soms dras of overstromd
frequentie van gebruik	1958-1959 tot heden	1961-1962 t/m 1974-1975	1964-1965 tot heden	1972-1973 tot heden	60-er en 70-er jaren	1958-1959 tot heden
tegenwoordig belang 1970-1977	gehele periode veel gebruikt	in aangegeven periode veel gebruikt	in aangegeven periode veel gebruikt	vooral in 1976-77 veel gebruikt	waarschijnlijk onregelmatig gebruikt	eerst weinig, nu vaker gebruikt
opmerkingen	zeer groot	eerst groot, nu klein	zeer groot	nu groot	matig	groot
	ganzen slapen drijvend	regelmatic ook als voedselreiner gebruikt				rustige onderdelen van voedselreinen

gans toe. Voor zover bekend wordt dit vooral veroorzaakt door het feit, dat de soort al vanaf midden oktober in grote getale in Friesland voorkomt, in een periode dus dat het vee nog volop buiten staat. De ganzen worden dan beschouwd als voedselconcurrenten van de aanwezige koeien en schapen. Om op grond van deze feiten te pleiten voor heropening van de jacht, lijkt de schrijver niet juist. Er dienen andere middelen gevonden te worden, om de schade aan het grasgewas te beperken en vooral te spreiden. Vergoedingen voor werkelijke geleden schade zullen van belang zijn om de problemen van bepaalde landbouwers op te lossen.

Zoals gezegd, staat het er met de veiligheid van de kleine rietgans op de slaapplaatsen beter voor. Het IJsselmeer tussen Gaast en Piaam, gelegen voor de Kooiwaard, is bijzonder rustig, de waard zelf is watervogelreservaat. De eilanden aan de Brekken liggen op zich al bijzonder gunstig, in de omgeving wordt (of werd?) verder niet meer op ganzen gejaagd. Een wettelijk nog beter gewaarborgde veiligstelling, is voor de toekomst te verwachten. Ook de Steile Bank is veilig en wordt als watervogelreservaat beheerd.

Samenvatting en konklusies

1. De kleine rietgans komt in de herfst en in de winter (vooral gedurende de eerste helft daarvan) voor in zuidwest-Friesland.
2. De populatiegrootte van de kleine rietgans, voor zover deze op Spitsbergen broedt en op het Europese vasteland overwintert, is gewoonlijk tussen 15.000 en 18.000 ex. Het maximaantal in Friesland bedraagt 5.000 tot 13.000 ex.
3. De kleine rietgans benut in zuidwest-Friesland momenteel vooral de twee volgende slaapplaatsen: Het IJsselmeer bij Gaast en Piaam en de eilanden aan de Brekken ten zuidzuidoosten van Sneek. Tot voor kort was de Idzegaasterpoel van belang. Sinds zeer kort slapen kleine rietgans nu ook op de bekende ganzenslaapplaats de Steile Bank in Gaasterland. Tenslotte zijn de kleine

rietgans soms gedurende de nacht op voedselreinen aanwezig.

4. De slaapplaatsen zijn van uiteenlopende typen: Ondiepe kustzones en zandbanken in het IJsselmeer, kleine meren in het binnenland, grasland; niet-overstromd, dras of wel-overstromd.
5. De veiligstelling van de voornaamste slaapplaatsen is gewaarborgd.
6. De jacht op de kleine rietgans is sinds kort gesloten. De vogels die al in oktober in grote aantallen arriveren, worden door verschillende landbouwers in het gebied, beschouwd als voedselconcurrenten van het vee dat dan nog buiten staat. Het is niet gewenst, gezien de geringe omvang van de populatie, dat de jacht om bovengenoemde reden weer geopend wordt. Er zijn andere middelen om de schade te beperken, te spreiden en zo nodig te vergoeden.

Summary

Roosts of the Pink-footed Goose (*Anser brachyrhynchus*) in Friesland.

The Pink-footed Goose stays in the southwest of Friesland during autumn and winter (mainly the first part). The breeding population of Spitsbergen which winters on the continent in Denmark, Germany, the Netherlands and Belgium is between 15,000 and 18,000, of which normally a maximum of 5,000 to 13,000 stays in Friesland. The Pink-foot nowadays uses two roosts in Friesland: the IJsselmeer near Gaast and Piaam and some small islands at the Brekken. Some other roosts are of less importance. Roosts are of different types: shallow coastal zones and sands in the IJsselmeer, small lakes, grassland (flooded or not flooded). The main roosts have reserve status. Shooting of Pink-footed Goose is forbidden in this country since 1976. There is a conflict between farmers and Pink-foot, mainly in October. The geese are competing with cattle, that stays outside until early November. This may be not a reason to re-open the hunting of the species. There are other means to prevent and to spread damage.

Literatuur

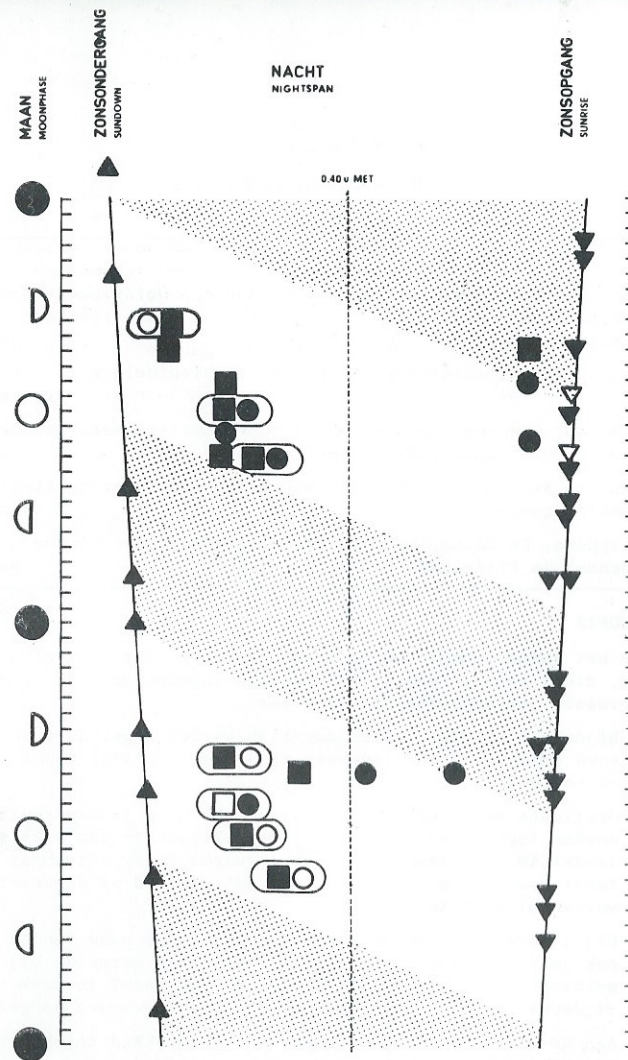
- Daas, H.D.J. den. 1963. De kleine rietgans (*Anser fabalis brachyrhynchus*) als wintergast in Nederland. Report RIVON-rapport.
- Fog, M. 1971. Haunts in Denmark for the White-fronted Goose, (*Anser albifrons*), Bean Goose (*Anser fabalis non brachyrhynchus*) and Pink-footed Goose (*Anser fabalis brachyrhynchus*). Danish Review of Game Biology Vol. 6: 3.
- Kuyken, E. 1975-76. Oecologie van overwinterende ganzen te Damme (W.Vl.) in Westeuropes verband. Verhandeling voorgelegd tot het behalen van de graad van Doctor in de Wetenschappen (groep Dierkunde).
- Philippona, J. 1972. Die Blessgans. Zug und Überwinterung. Wittenberg Lutherstadt.

Adres: Noordermeent 29,
Kraggenburg N.O.P.

REKTIFIKATIE

In het artikel van T. Lebret over Waarnemingen over de aan- en afwezigheid van kolganzen *Anser albifrons* in hun voedselgebied en op de slaapplaats in relatie tot maanlicht, dat verschenen is in Watervogels 2 (1977), pag. 152-158, is bij het afdrucken van de figuur op pagina 154 een ernstige fout gemaakt. De figuur was om lay-out technische redenen een kwartslag gedraaid, zonder dat de tekst bij figuur 1 en op pagina 155 was aangepast. De gevolgen zijn duidelijk: de combinatie van figuur en tekst heeft bij meerdere lezers verwarring veroorzaakt. Vandaar dat we op nevenstaande pagina de figuur nogmaals afdrucken, maar nu in de goede stand. Met verontschuldigingen aan de schrijver en de vervaardiger van het diagram, de heer W.C. Mullié.

Figuur 1: Nachtelijke waarnemingen van kolganzen in relatie tot de maanstand.
Boven: donkere maan in januari.
Nocturnal observation of White-fronted Geese in relation to moon phase.
Upper: dark moon in January. Diagram showing night-span (horizontal) and days of moon cycle (vertical).
Dotted: moonless hours of the night
White : moonlit hours of the night

■	aanwezig op slaapplaats	presence on roost
□	afwezig op slaapplaats	absence on roost
●	aanwezig in voedselgebied	presence in feeding area
○	afwezig in voedselgebied	absence in feeding area
◌	gekombineerde waarnemingen	combined observations
▲	vertrek uit voedselgebied bij zonsondergang	departure from feeding area at dusk
▼	aankomst in voedselgebied bij zonsopgang	arrival in feeding area at dawn
▽	geen aankomst in voedselgebied bij zonsopgang	no arrival in feeding area at dawn